

Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija

WWW.LU.LV/VDKKOMISIJA

ZIŅAS

Sākums > Ziņas >

Pārvarot kolektīvās atmiņas zudumu - atskats VDK komisijas starptautiskajā konferencē

Dr. iur. Kristīne Jarinovska
19.01.2016

Pārvarot kolektīvās atmiņas zuduma plīvuru: atskatu konferencē "Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija" 2015. gada decembrī sniedz Dr. iur. Kristīne Jarinovska, VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos, Konstitucionālo tiesību institūta valdes priekšsēdētāja

Drukāt
Sasausināt tekstu
Sadalīt tekstu kolonnās

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos, Konstitucionālo tiesību institūta valdes priekšsēdētāja Dr.iur. Kristīne Jarinovska

2015. gada 15., 16. un 17. decembrī Liepājā norisinājās LPSR Valsts drošības komitejas (turpmāk – VDK) zinātniskās izpētes komisijas (turpmāk arī – Komisijas) organizētā starptautiskā zinātniskā konference "Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija". Konferences norises vietas izvēlē komisija ievēroja 2015. gada 20. augustā Jūrmalā rīkotajā simpozijā "Divdesmit piektais gads bez VDK?" iedibināto principu – vietas izvēlei jākalpo Komisijas sarīkojuma satura efektīvākai uztverei. Sākot no konkrētām būvēm kā Republikas un Toma ielas krustojumā atrodošās ēka, tautā saukta par "Zilo brīnumu", un Liepājas Karostas cietums, beidzot ar konkrēto vidi un cilvēkiem, paspilgtināja pētāmās dokumentētās informācijas aktualitāti un uzlika zinātniekiem lielāku atbildības nastu. Reizē tas atgādināja, ka VDK izpēte nedrīkst aprobežoties ar divu "diplomātu" saturu Miera ielā 85, Rīgā. Izvēlēta principa atbilstība sevišķi spilgti bija vērojama divu referātu priekšlasījumu laikā – M. iur. Linarda Muciņa, iepazīstinot ar 1941. gada noziegumiem pret *ius cogens* normām, kas veikti "Zilajā brīnumā", un Dr. hist. Jāņa Ķerusa, stāstot par bēgšanas zvejnieku laivās gadījumiem no Liepājas zvejnieku kolhoza "Boļševiks". Referentu zinātniskā darba rezultātus vērtēja arī personas ar priekšstatiem par minētajiem gadījumiem, kas veidojušies esot tiešā saskarē ar analizēto notikumu lieciniekiem. Savukārt "Zilā brīnuma" un Liepājas Karostas cietuma apmeklējums konferences ievadā uzsvēra gan atmiņu fiksēšanas svarīgumu, gan zinātnieku atbildību par piemiņas vietu izveidi un saturisko piepildījumu. Izšķiršanos par labu Liepājai kā pirmajai, kur VDK zinātniskās izpētes komisija sniedz pirmo ikgadējo Ministru kabineta noteikto atskaiti par paveikto, novērtēja arī pašvaldība, tās atzinību paužot ar pilsēta domes priekšsēdētāja vietnieka Viļņa Vitkovska starpniecību konferences atklāšanā.

Ievērojot konferences metodoloģisko uzsvāru un VDK zinātniskās izpētes komisijai dotā uzdeva satversmisko raksturu[1], konferenci 2015. gada 15. decembrī ievadīja Dr. sc. pol., asociētais profesors Ivars Iļjabs ar publisko lekciju "Satversmes ievadā iekļautais 'totalitārisms' un 'komunistiskais režīms': ideju vēsture un transformācija. Likumdevēja LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai noteiktais uzdevums". Publiskā lekcija ievērojama ar to, ka pirmo reizi no politikas zinātnes viedokļa sniegta izvērsta un zinātniski pamatota tieši Satversmes ievadā iekļauto jēdzienu 'totalitārisms' un 'komunistiskais režīms' kontekstuālā analīze[2]. Izpratne par minēto jēdzienu ideju vēsturi, tās transformāciju un satversmisko nozīmi ir svarīga VDK zinātniskās izpētes sastāvdaļa, jo dod iespēju skaidrāk aptvert Komisijas uzdevumus un precīzāk izpildīt likumdevēja gribu.

2015. gada 16. decembrī, atklājot konferenci Liepājas daudzfunkcionālās koncertzāles "Lielais Dzintars" *Civitas Nova*, Latvijas Universitātes rektors Dr. habil. biol. Indriķis Muižnieks izvērsti uzsvēra Komisijas darba svarīgumu un noslēgumā novēlēja "izprast, zinātniski izpētīt un dokumentēt pagātnes ēnas un rēģus". Savukārt un 12. Saeimas Budžeta un finanšu (nodokļu) komisijas priekšsēdētājs Dr. math. Kārlis Šadurskis izteica cerību, ka "Komisija atrīvos Latvijas tautu no bailēm un ļaus dzīvot brīvi, bez bažām par pagātņi". Konferences atklāšanas noslēgumā Komisijas priekšsēdētājs Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris sniedza Komisijas darba gada

pārskatu par 2015. gadu, kā to paredz Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojuma Nr. 433 4. punkts, un ievadīja starptautiskās zinātniskās konferences zinātnisko daļu.

Konference bija organizēta sešās daļās, ievērojot ziņojumu saturu un saistību ar citiem ziņojumiem.[3]

Pirmā sēde, ko vadīja Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris, bija veltīta metodoloģiskajiem aspektiem, kur ārvalstu eksperti un Komisijas priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos Dr. iur. Kristīne Jarinovska analizēja pētniecības organizēšanu, pētniecības metožu izvēles nosacījumus, atklātības un slepenības aspektus. Otrajā sēdē Dr. iur. Kristīnes Jarinovskas vadībā apsprieda Valsts drošības komitejas darbības, sadarbības ar VDK aspektus un attiecīgās rīcības sekām. Trešā sēde pamatā analizēja VDK piesegorganizācijas, VDK piesegā rīkotos sarīkojumus un VDK iesaistes metodes. Ceturtajā sēdē Dr. phil. Solveigas Krūmiņa-Koņkova vadībā pievērsās galvenokārt avotpētnieciskiem jautājumiem.

Ar piekto sēdi atsākās konferences darbs 2015. gada 17. decembrī Hīkes spikerī, ko vadīja Dr. sc. comm. Mārtiņš Kaprāns. Sēde bija veltīta krimināltiesiskiem un kriminālprocesuāliem jautājumiem. Visbeidzot konferences noslēguma sēdi vadīja Dr. iur. Jānis Lazdiņš, pievērošoties pamatā VDK dokumentārā mantojuma apzināšanas un saglabāšanas jautājumiem.

Konference ievērojama ar nozīmīgiem atklājumiem, neparastu zinātnieku vaļsirdību un asām diskusijām. Atklājumi rodami ziņojumos, ko, piemēram, sniedza Dr. phil. Solveiga Krūmiņa-Koņkova un Latvijas Universitātes Fonda stipendiātes – Madara Brūnava, B. hist. Marta Starostina, M. philol. Agija Ābiķe - Kondrāte, B. philol. Signe Raudive. Pamatojoties uz Latvijas Nacionālajā arhīvā pieejamajiem dokumentiem, pierādīta organizāciju un sarīkojumu saistība ar VDK, noskaidroti iesaistes un kontroles mehānismi, apstrīdēti šķietami skaidrie jautājumi. Atbilde uz jautājumu, kā panāca vismaz samierniecisku attieksmi no personām, ko politiski mēdz dēvēt par "nācijas sirdsapziņu", slēpjas arī tādās "privileģijās" kā "orderis bērnu zābaciņu vai kurpju iegādei", "bērnu veļa", "kartupeļi", jo tie "velnišķīgi dārgi", "dzīvei nepieciešamos piederumos". Iekļaušanās sistēmā kā līdzeklis, lai panāktu cilvēka cieņai atbilstošu dzīvesveidu, izrādījies tikpat efektīvs totalitārisma sabiedrības veidošanas līdzeklis kā reālas represijas.

Nozīmīgi atklājumi notikuši sadarbības ar VDK fakta konstatēšanas sakarā. M. iur. Juris Stukāns un Dr. iur. Kristīne Jarinovska apgāza vairākus priekšstatus, kas, cita starpā, izmantoti, lai novilcinātu VDK dokumentu atklātību. Aktuālā judikatūra atzīst VDK dokumentu istumu, tostarp, aģentūras kartotēkas patiesumu un istumu. Sadarbības fakta konstatēšanas šķērslis ir sevišķi noteiktā procesa un ar to saistīto tiesību normu piemērošanas izpratnes trūkumi. Trūkumi konstatējami visās procesa stadijās. Nereti tiesas spriedumos analizē tikai to, vai personas "apzināti sadarbojušās ar VDK", proti, vai bijušas "VDK informatori" saskaņā ar likuma "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" 3. panta otro daļu, taču bez vēribas atstāts jautājums, vai personas ir bijušas "VDK darbinieki" – saskaņā ar šā panta pirmo daļu VDK darbinieki ir arī ārštata darbinieki – personas, kuras devušas piekrišanu slepenai sadarbībai ar VDK, neatkarīgi no tā vai tas noticis par atlīdzību vai bez atlīdzības, turklāt "VDK darbiniekiem", tāpat arī ārštata darbiniekiem jeb "aģentiem", likumdevējs nav noteicis kritēriju "apzināti sadarbojušies". Pati piekrišana slepenai kļūšanai par ārštata darbinieku aizstāj nepieciešamību pēc apzinātas sadarbības kritērija obligātuma. M. iur. Juris Stukāns vērsa uzmanību uz aģentūras kartotēkas secīgas reģistrēšanas faktu saglabātā reģistrācijas žurnālā, kurā atrodas ārštata darbinieku personas lietu numuri un kura attiecīgās daļas kopijas atrodas pārbaudes lietās.

Vairāki zinātnieki pauda neparastu vaļsirdību, atklājot to, cik sarežģīti pat pieredzējušam zinātniekam veikt VDK izpēti, sevišķi VDK piesegorganizāciju un VDK rīkoto piesegsarīkojumu izpēti. To nosaka gan unikālā Latvijas situācija attiecīgo organizāciju vadībā, darbībā un darba organizācijā, gan arī šķēršļi VDK dokumentu apzināšanā un darbā ar tiem. Tikai pateicoties Ministru kabineta Komisijas locekļi un piesaistītie eksperti ir salīdzinoši privilģijēti, jo atšķirībā no citiem zinātniekiem viņiem ir piešķirtas tiesības "veikt nepieciešamās dokumentētās informācijas fotografēšanu vai cita veida reproducēšanu bez atlīdzības šīs informācijas turētājam" un saņemt eksperta atzinumu par dokumentēto informāciju (Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojuma Nr. 433 7. punkts). Rezultātā zinātnieki ir spējīgi atklāt iepriekš pieļautās neprecizitātes, tomēr neapšaubāmi Latvijas Nacionālajā arhīvā iztrūkstosie dokumenti un šobrīd pētniecībai nepieejamie dokumenti, daļa no kuriem atrodas drošības iestāžu – Drošības policijas un Satversmes aizsardzības biroja – rīcībā, ļautu veikt pētniecību daudz iedarbīgāk, ātrāk un kvalitatīvāk.

Asas diskusijas izvērtās saistībā ar Valsts drošības komitejas "likumības spēli". Dr. hist. Gints Zelmenis ar uzskatāmiem piemēriem pierādīja, ka VDK iesaiste lietās faktiski neatbilda padomju "likumības spēles" noteikumiem, jo arī tad, kad procesuālās normas kriminālprocesa virzīšanas kompetenci noteica citai institūcijai, VDK, pamatojoties uz "zvana tiesībām" un rakstveida rosinājumiem, varēja panākt kompetences izmaiņas. Dr. iur. Jānis Lazdiņš un Dr. iur. Elīna Grigore-Bāra oponenti, norādot, ka VDK iesaiste bijusi noteikta un ka arī atkāpe no kompetenču sadalījuma uzskatāma par atbilstīgu "sociālistiskajai likumībai". Tāpat asas diskusijas izvērtās saistībā ar avotpētniecību, piemēram, Dr. iur. Jānis Lazdiņš oponenti Dr. hist. Inetai Lipšai, norādot uz to, ka tiesību institūts kā ļaunība nevar būt analizēta atrauti no tiesību normām un tiesu prakses.

Ārvalstu ekspertu referējumi un dalīšanās pieredzē individuāli vērsa uzmanību uz vairākiem Komisijas uzdevumiem svarīgiem aspektiem. Piemēram, gan Dr. hist. Arunas Bubnis (*Arunas Bubnys*), gan Dr. hist. Mēlis Maripū (*Meelis Maripuu*) norādīja uz Latvijas priekšrocībām dokumentu pieejamībā salīdzinot ar Lietuvu un Igauniju. Lietuvas eksperts ar nožēlu atzina, ka līdzīgi kā Latvijā arī Lietuvā bijusi Valsts drošības komitejas bibliotēka, tomēr atšķirībā no Latvijas tā ir lielā mērā izzagta vēl deviņdesmitajos gados. Savukārt Igaunijas eksperts norādīja, ka Baltijas valstu situāciju salīdzināšanā Valsts drošības komitejas sakarā parasti nepem vērā palikušās dokumentu masas atšķirības. Abi Baltijas eksperti aizrādīja, ka Eiropas Savienības politikas fizisko personu datu aizsardzība un informācijas atkalizmantošanas jautājumos ieviešanas rada šaubas par šādas rīcības racionālo un tiesisko pamatojumu, jo rada nopietnus šķēršļus vēstures izziņai. Sevišķu uzmanību Mēlis Maripū vērsa uz informācijas atklātības principiem pretēju rīcību, ierobežojot pieejamību iepriekš brīvi pieejamiem dokumentiem un liekot šķēršļus arhīva dokumentu sistematizācijai. Rezultātā daudzi jautājumi, ko Latvijas zinātnieki ir aktualizējuši, nav pat identificēti citviet Baltijas valstīs. Iespējams, ka nevis sabiedrības izlīgums un padomju okupācijas norišu aktualitātes zudums ir vainojams relatīvi zemā interesē Igaunijā par Valsts drošības komiteju, bet gan informācijas pieejamības šķēršļi un nepietiekama zinātniskās izpētes motivēšana universitāšu ietvaros.

Vērā ņemams gan topošajiem zinātniekiem, gan arī zinātniekiem pilnbriedā bija Ph.D. Džefrija Sveina (*Geoffrey Swain*) aizrādījums, ka VDK dokumentu izpētē jāpatur prātā, ka dokumentu saturs jāskata kopsakarā ar mērķi, kādēļ šāds dokuments tapis. Analizējot sevišķi pratināšanas protokolus, jāpievērš uzmanība detaļām. Laiks var liecināt, ka dokuments ir tikai vispārīgs pārstašs. Termini var liecināt, ka teksts ir izdomāts un pielāgots pratināšanas mērķim. Analizējot konferences dalībnieku ziņojumus, var secināt, ka minētais secinājums sevišķi derīgs t.s. filtrācijas lietu analīzei. Dokumentu saturs un atbilstības noskaidrošanai nepieciešama ne tikai liecību vākšana, bet arī iespēja ar informācijas tehnoloģiju un atbilstošas sistematizācijas veikšanu salīdzināt doto informāciju. Pratināšanas laiks, tulka piesaiste, liecinieki, tiesiskās sekas var sniegt pierādījumu pieņemumam par procesu kā papīra formalitāti piespiedu administratīvu līdzekļu piemērošanai. Ievērojams arī Igaunijas ārvalstu eksperta Mēlis Maripū aizrādījums par nepieciešamību līdzīgu jautājumu pētniecības apvienošanā vismaz Baltijas valstu līmenī un secīgas pētniecības veikšanā, proti, ņemot vērā citviet pētīto un valodas barjeru kā neattaisnojamo šķērslis kvalitatīvai un patiesi zinātniskai pētniecībai.

Ievērojams arī Dr. habil. philol., Dr. hist. Borisa Sokolova aizrādījums, ka pētniecībā jāņem vērā publicētie un nepublicētie, bet tomēr pētniecībai pieejamie Valsts drošības komitejas dokumenti. Veicot pētniecību, ir jāpakāpjas uz savu priekšgājēju pleciem, lai sasniegtu izcilību – Dr. hist. Jānis Taurēns sniedzot historiogrāfisku ieskatu par ceturtdaļgadsimtu ilgušajām publiskajām debatēm VDK dokumentu un to atklātības sakarā, sniedza nozīmīgu šāda apkopojuma piemēru. Krievijas eksperts izteica arī gatavību atbalstīt komisiju dokumentu meklējumos. Iztīrājot avotpētnieciskos jautājumus, Dr. habil. philol., Dr. hist. Boriss Sokolovs norādīja uz nepieciešamību Valsts drošības komitejas pētniecībā ņemt vērā "centru", kā arī būt gatavam salīdzināt "centra" priekšrakstu izpildījuma salīdzinājumu. Tikai šādā veidā var pilnībā spriest par padomju totalitāri un autoritāri birokrātisko režīmu, kur likumības un institucionālās hierarhijas izpratne nav ne loģiska, ne racionāla.

Zinātniskās konferences noslēgumā Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris informēja par lēmumu organizēt nākamo starptautisko zinātnisko konferenci 2016. gada 11., 12. un 13. augustā, kura veltīta divdesmit piektajai gadadienai kopš izgāzās ar ievērojamu PSRS Valsts drošības komitejas līdzdalību organizētais 1991. gada augusta pučs, Latvijas Republikai atgūstot faktisko neatkarību, tika likvidēta Valsts drošības komiteja Latvijā un kurā atspoguļotu 2016. gada darba pirmā pusgada rezultātus. Ievērojot komisijas locekļu, piesaistīto ekspertu – Latvijas un ārvalstu, redkolēģijas atsaucību, Komisijas vadība pauda gatavību organizēt arī 2016. gadā stipendiātu piesaisti ar Latvijas Universitātes Fonda starpniecību, lai veicinātu zinātniskās intereses rosināšanu par VDK izpētes jautājumiem. Visbeidzot, komisijas vārdā tās priekšsēdētājs puda apņemšanos VDK zinātniskās izpētes komisijas 2015. gada zinātniskos rezultātus, kas bija prezentēti arī starptautiskajā konferencē, publicēt ziņojumu veidā rakstu krājumā līdz 2016. gada februārim. Izcils darbs Komisijas labā vismaz pusgada apmērā un daļība konferences sarīkojumos, tostarp, simpozijā un starptautiskajā konferencē rosināja komisijas priekšsēdētāju sākt procedūru komisijas sastāva papildināšanai Ministru kabinetā, lūdzot zinātnisko institūciju un arhīva rekomendācijas par zinātniekiem, piemēram, Dr. hist. Gintu Zelmeni un Dr. hist. Ritvaru Jansonu.

[1] Atbalstot deputāta Inta Dāldera (Vienotība) priekšlikumu likumprojekta "Par valsts budžetu 2016. gadam" otrajam lasījumam (141. priekšlikums), Saeima vadījās no deputāta paskaidrojumiem, kas, cita starpā, min: "Ievērojot, ka totalitāro režīmu un to noziegumu, tajā skaitā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā okupācijas režīma un tā noziegumu, nosodījums ir Satversmes ievadā nostiprināta pastāvīga valsts funkcija, nevis atsevišķs pētniecības projekts, to metodoloģiski un ideoloģiski pareizi ir atspoguļot kā atsevišķu apakšprogrammu totalitārā okupācijas režīma izpētei, šajā gadījumā - Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijā Latvijas Universitātē." <<http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/22714BA1CC994100C2257F0B0041974D?OpenDocument>>

[2] No juridiskās zinātnes viedokļa detalizēti Satversmes ievads analizēts: Jarinovska, Kristīne. "The Preamble of the Satversme: the New Approach to Constitutional Self-Restraint", *Acta Juridica Hungarica* 55, No 4, pp. 351-366 (2014); Jarinovska, Kristīne. "Drafting the Preamble for the Satversme: A New Approach to one of the Oldest Still-Functioning Republican Basic Laws", *Vienna Journal on International Constitutional Law*, Vol. 9, 2/2015, p. 253-271. Vispārīga Satversmes ievada analīze sniegta: Balodis, Ringolds. "Latvijas Republikas Satversmes ievads", *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi*, Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2014.

[3] Starptautiskā zinātniskās konferences "Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija" programma un kopsavilkumi elektroniski (ISBN 978-9934-14-772-2) pieejami VDK zinātniskās izpētes komisijas mājaslapā. <http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/vdkkomisija/VDK2015Liepajas_konferences_programma_LV_draft_5-01.pdf>, <http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/vdkkomisija/VDKkomisija_Liepajas_konference_kopsavilkumi_2015-12-28dec.pdf>

Saisītās ziņas:

«Kungi, Stalīns ir nosprādzis»: čekas krimināllietas par izteikumiem 1953. gada martā. Mārtiņa Dātava analīze. 20.02.2016

Tweet

Patīk 0

Ieteikt

G+